

ki so za njimi oči ji kot miški
gledale v soncu, dežjú in viharju:
k večnemu spanju jih zdaj je zaprla,
v šestem je letu Marjanca umrla.

Čas mimo nas na viharnih perotih
spremlja življenje in smrt na vseh potih,
v srcu najtežje nam rane zaceli.
Brat moj Francè! Kaj življenja je smisel?
V strašni praznoti tvoj duh je obvisel,
ko so mrakovi zemljé jo odeli:
kaj je storila, da smrt jo je strla?
V šestem je letu Marjanca umrla.

Zdaj na njen grob, od solza orošeni,
ptič priletel bo v grmiček zeleni,
veter zavel k zapuščeni in sami:
ona vsa bela plahnela bo v grobu,
v nas le živela, podobna golobu,
ki bi še mrtvi sedel ji na rami:
milost nebá se ni nanjo ozrla,
v šestem je letu Marjanca umrla.

Kam omahnila so strta ji krila,
ko se nad grobom je zemlja zaprla?
Šla je od nas in ne bo se vrnila,
v šestem je letu Marjanca umrla.

Za Masarykovo dediščino

A. Poljanec

Iz časopisov: Dvajsetletnico češke samostojnosti je praško delavstvo praznovalo z romanjem na grob predsednika-osvoboditelja.

Komaj leto dni po smrti tvorca je umrla tudi njegova tvorba. Danes je moči reči: Masarykove republike, v kateri je hotel predsednik-filozof vtelesiti svoj ideal humanitetne demokracije, ni več. Toda, ali je s tem rečeno, da so tudi Masarykova načela umrla, da je bila njihova veljavnost — kolikor so se sploh do zdaj kje uveljavljala — samo prehodnega pomena? Kratek pregled na polpreteklo dobo naj nam skuša dati odgovor.

Ob koncu svetovne vojne so padle vse tri monarhične tvorbe (Avstrija, Nemčija, Rusija), ki so tudi v vnanji obliki vladavine ohranile največ zna-

čilnosti fevdalne dobe. S tem je bil ustvarjen videz popolne in dokončne zmage demokratične misli v vsej Evropi. To naj bi bil hkrati tudi dokaz, da se človeštvo neprestano razvija k vse večji svobodi, k vse popolnejši demokraciji. Ta razvoj naj bi šel v premi črti, brez krivulj in vijug. Dejansko so po končani svetovni vojni nastale nekatere države, ki so po svoji notranji demokratični ureditvi prekašale vse prejšnje. Vzemimo samo Češkoslovaško republiko, Avstrijo in slednjič lahko tudi weimarsko Nemčijo. Vzemimo potem še takšno ustanovo kakor je Društvo narodov, pred katerim naj bi se prvokrat v zgodovini človeštva sporazumno in na miren način reševali vsi mednarodni spori. Vse to so bila dejstva. Kdor je gledal povojno resničnost s te plati in jo primerjal s svojo lastno zamisljivo družbenega razvoja, ki naj na koncu koncev doseže stanje idealne demokracije, ta je vsekakor moral priti do prepričanja, da resničnost v precejšnji meri ustreza njegovim koncepcijam, da se jim približuje. Vprav tako je gledal na povojno dogajanje Masaryk, največji ideolog demokracije med zapadnimi Slovani. Svetovna revolucija, kakor je imenoval dobo od 1914—1918, je po njegovem mnenju ustvarila stanje, ki bo omogočilo nekakšno očiščevanje tako imenovane zapadnjaške demokracije od vseh njenih negativnih strani, sprostilo njen razvoj k idealu. Izhajajoč iz teh vidikov je Masaryk v svojih razglabljanjih o smernicah, po katerih naj se razvija nova češkoslovaška država, in o njenih nalogah na primer mogel napisati tele besede: „Misel o potrebi pretkane diplomacije se je preživela; ljudje pričenjajo razumevati, da je v vsem občevanju in delovanju posameznikov in držav laž nespametna in da preveč komplicira in ovira delo. Resnica je v vsem, tudi v politiki, najbolj praktična. Stari režim je bil svet iluzij in radi tega je imel tudi iluzionistično diplomacijo.“ Letošnji septembrski dnevi so to iluzijo o perspektivah iluzionistične politike v dobi imperializma dokončno in žal zelo okrutno razblinili.

Ponovimo vprašanje: ali je danes, v dobi splošne ofenzive protidemokratičnih sil in načel, zares brezpredmetna in odveč vsa zgradba Masarykovega pojmovanja demokracije, ki je zrastle iz narodno-osvobodilnega gibanja avstrijskih Slovanov in mnogim med njimi veljala kot napotilo za življenje v novi, lastni državni skupnosti? Ne! V svojem članku o vlogi slovanstva (gl. št. 9—10 letošnje „Sodobnosti“) sem dejal, da „v obrambi današnje demokracije pred napadi fašizma najbolje stopajo na dan njene pomanjkljivosti“. To ne velja le za dosedanjo demokratično prakso, marveč tudi za dosedanjo demokratično teorijo; to velja tudi za Masarykove koncepcije. Skratka, Masarykove misli je treba konkretizirati, izhajajoč iz danega položaja, iz dane razporeditve družbenih sil in njihovega medsebojnega razmerja.

Kakor mnogi veliki predstavniki demokratične misli, tako je tudi Masaryk jemal za osnovo človeka. V tem pogledu se njegova etika in

njegova filozofija humanitete močno približa Feuerbachovi religiji ljubezni in deli z njo tudi vse njene pomanjkljivosti, ki morajo postati v 20. stoletju še toliko očitnejše.

Masarykovemu etičnemu maksimumu — idealu — se približujemo z npravnostnim izpopolnjevanjem in razvojem vprav vsakega posameznega človeka, katerih vsota tvori državno skupnost, družbo. Stvar pa je ravno v tem, da je človek kot tak zgolj abstrakcija in da isto velja tudi za njegovo npravstvenost, za njegovo etiko in moralo itd. V vsej dosedanji pisani zgodovini, ki je hkrati zgodovina razrednih družbenih formacij, ni človek kot tak praktično nikoli obstajal. „Biološki človek, ki v zgodovini stopi pred nas kot „človek“, je v najboljšem primeru le postavka, ali bolje, podlaga zgodovinskih individijev in s tem družbe“ (Rudas). Individij, ki se je z atomiziranjem družbe izoblikoval v toku razvoja blagovnega gospodarstva, je praktično obstajal le kot pripadnik določenega razreda z ustrezajočo zavestjo, etiko in moralo, ki jo je poizkušal projicirati v ves ostali svet, t. j. posplošiti. Zgolj dobro stoletje trajajoča doba meščanske demokracije je s proglasitvijo pravne enakosti vseh ljudi formalno priznala družbeni individij, človeka kot takega. Imperializem s fašizmom kot skrajno politično obliko svoje vladavine pravno enakost spet zanikuje. Človek kot tak bo postal osnova in izhodišče šele v taki družbeni skupnosti svobodnih ljudi, v katerih izgine sleherno nasprotje med pravno enakostjo in dejansko neenakostjo, ko postanejo ljudje pravno in dejansko enaki.

Masaryk vprašanja ni nikoli na ta način konkretiziral. Človeštvo je gledal — kakor je sam dejal — sub specie aeternitatis, to pa ravno pomeni: abstraktno, ne konkretno. Zato tudi ni nikoli točneje določil, kdo, katera družbena sila, bo sposobna postaviti temelje dejanske demokracije, dejanske enakosti. Namenoma opuščamo izraze „idealna demokracija“, „idealna enakost“ itd., ki niso primerni, če gledamo razvoj človeštva kot neprestano gibanje, ki ne pozna „idealnega reda, preko katerega ne bi moglo človeštvo nikamor več naprej“ (Plehanov).

Vsak napredek je boj med nasprotujočimi si težnjami družbenih sil, ki v razredni družbi dobi obliko boja med določenimi družbenimi skupinami, razredi. Proces boja za človeški napredek pa ni premočrtno gibanje, marveč gibanje v krivuljah, prepletanje delnih uspehov in neuspehov, umikov in napredovanj. Če se hočemo izražati v metaforah, ga lahko primerjamo z vzpenjanjem na doslej še nezavzeto goro, z vzpenjanjem in spuščanjem, iskanjem novih, boljših poti, ki je od daleč videti kot umik, dejansko pa služi zanesljivejši dosegil cilja. Kakor je načelo pravne enakosti izšlo iz zmagovitega boja proti fevdalni reakciji, tako izhaja načelo dejanske enakosti iz boja proti današnji reakciji, ne pa iz premočrtnega razvoja človeške misli na njeni poti k spoznanju in uresničenju ideala.

Če gledamo na izid svetovne vojne in na povojni razvoj s teh vidikov, bomo sicer tudi lahko ugotovili delno resnico propada dveh reakcionarnih monarhičnih tvorb v osrčju Evrope, toda prišli bomo do drugačnih zaključkov kakor je prišel Masaryk. Videli bomo, da so se te reakcionarne tvorbe vprav zategadelj pred vojno še obdržale, ker se je v Nemčiji in Avstriji že zelo zgodaj, prej ko kje drugje, razvijal monopolistični kapitalizem, ki v svojih končnih konsekvencah pomeni zanikanje vsakršne demokracije, avtoritativnost, totalitarizem, skratka fašizem. Pozni razvoj nemškega kapitalizma — vzroki te zapoznelosti segajo tja v dobo tridesetletne vojne — je postavil pred nemško meščanstvo že v 19. stoletju nalogo: dohiteti in prehiteti zapadne kapitalistične države. To pa je bilo mogoče le z neizmerno koncentracijo kapitala, z razredno zvezo buržoazije in veleposestva, monopolističnimi carinami, z militarizacijo, t. j. s pospešeno pripravo na nasilno razdelitev sveta med imperialistične velesile, kar vse je privedlo do svetovne vojne. Tako je v omenjenih državah reakcija od včeraj na svojevrsten način podajala roko reakciji od danes. To se pravi, razvoj predvojne Nemčije in Avstrije je nekako naprej nakazal razvojne težnje mednarodnega kapitalizma v celoti. Te težnje pa so vse prej ko težnje k vseobči, idealni demokraciji. V tem je bil ravno tragični nesporazum med Masarykovo zamisljivo in povojno resničnostjo.

Ob koncu svetovne vojne je bil svet primoran izbirati med meščansko demokracijo in boljše vizmom. Odločen preokret k demokraciji je v tistem času pomenil skrajno koncesijo vladajočih razredov širokim množicam, skrajno mejo popuščanja pred zahtevami teh množic. Kar je bilo onstran te meje, to je bilo že onstran obstoječega družbenega reda. Valovanje ljudskih množic je bilo zategadelj treba za vsako ceno obdržati v okviru te meje. V vlade so stopali privrženci načel radikalne meščanske demokracije, ki je dobila mogočno oporo v socialni demokraciji, takrat najvplivnejšem predstavniku širokih delovnih množic na Zapadu. V takem položaju je bilo mogoče, da se je Masarykova izrazito demokratična misel tako močno uveljavila v Češkoslovaški republiki, ne da bi naletela na količkaj pomemben odpor v svojem bistvu protidemokratskih elementov iz finančne oligarhije. V tej dobi je Masarykova misel poganjala globoke korenine v širokih plasteh češkega ljudstva, ki jih ne bo moči tako lahko izrupati. To je bilo na Češkem toliko bolj mogoče, ker demokratična misel v množicah ni trčila ob tiste protivplive, ki so n. pr. nemški weimarski republiki navzlic formalno zelo širokim demokratičnim svoboščinam dali pečat površne, nedoživljene demokratičnosti. Imperialistični versajski diktat je hudo žalil nacionalni ponos nemškega malega človeka, zlasti srednje sloje, in jih zategadelj napravil mnogo dostopnejše za šovinistično, fašistično propagando.

Velika kriza 1929—1934 je s svojimi političnimi posledicami, z radikalizacijo množic, povzročila temeljito padanje vpliva socialne demokracije, ki je bila vsekakor glavni steber povojne meščanske demokracije. Težnje monopolističnega kapitalizma so se z vso silo pričele uveljavljati. Nastopil je čas, ko je bilo treba pričeti izbirati med fašizmom in demokracijo, pa naj bo že ta samo formalna ali dejanska.

Češki narod je dolgo skušal zavlačevati končno odločitev. Kakor nekdaj, v času husitskih vojn, je do skrajnosti branil svojo notranjo strnjeno in enodušno. Ljudstvo se je uveljavljalo kot činitelj narodne enotnosti in obrambne volje. Zgodovina se ne ponavlja, vsaka doba ima svojo posebno vsebino in svojo individualno fiziognomijo. Toda to ne izključuje določenih podobnosti med posameznimi odseki zgodovinskega dogajanja, ki so časih sila poučne, ker odkrivajo neko notranjo logiko v stališču posameznih družbenih sil. Ne moremo se spuščati v podrobnejšo analizo vzrokov, ki so v 15. stol. privedli na Češkem do velikega socialnega gibanja z verskim vnanjim obeležjem, ki ga poznamo pod imenom husitskih vonj. Od Tachova, kjer so združene husitske čete potokle križarje, ta udarni odred tedanje fevdalne reakcije, je vodila pot do Lipan, kjer so taboriti in sirotci v boju za zemljo in svobodo, za Husovo dediščino, podlegli združenim silam tuje in domače reakcije, rimsko-nemškega cesarja in čeških utrakvistov.

Češko plemstvo in češki mestni patriciat, ki sta tvorila socialno jedro utrakvistov, sta po Lipanah izkopala globok prepad, ki ju je ločil od češkega ljudstva. Od Lipan je vodila pot do Bele gore, kjer je češko plemstvo ostalo samo; tlačeno kmečko ljudstvo ni imelo niti možnosti, da bi se iz svojega vsakdanjega tlačanskega dela povzpelo do jasne zavesti o pomembnosti dogodkov, niti ni imelo posebne volje, da bi se bilo za svoje najneposrednejše zatiralce in izdajalce iz dni velike vsenarodne vstaje proti fevdalni reakciji. Usoda češkega ljudstva je bila za tristo let zapечатena. Tradicije husitskih bojev so spale v ljudstvu, narodno-osvobodilno gibanje v 19. in 20. stoletju jih je prebudilo, danes so bolj ko kdaj prej postale last najširših množic.

Češki husiti so bili med prvimi, ki so se šli bit za tisto novo kulturo, v katere imenu je skoraj štiristo let kasneje zmagala francoska revolucija, Masaryk pa je zadnji veliki tolmač vsega pozitivnega, kar je ta kultura v teku stoletij ustvarila. Pozitivna plat te kulture se je rodila iz boja ljudstva, vsega tretjega stanu, s čimer je v dobi klasičnih meščanskih revolucij treba razumeti vse neprivilgirane plasti in je v tem pojmu torej vključena tudi tista plast, tisti novi razred, ki ga dandanes dostikrat precej ponesrečeno imenujejo četrti stan. Dokler je meščanstvo moglo igrati vodilno vlogo v vsenarodnem gibanju, dotlej je tej kulturi dajalo svoje obeležje. Danes je meščanstvo to kulturo zavrglo, na njeno mesto postavlja barbarski mitos krvi. Nova kultura, ki jo ustvarja tako imenovani

„četrty stan“, novi humanizem, predstavlja zakoniti razvoj tiste obilice znanja in dognanj, ki jo je človeštvo nakopičilo v toku vseh dosedanjih družbenih formacij.

Če dandanes govore o zatonu humanitetnih načel, katerih predstavnik je bil tudi Masaryk, potem ima taka trditev povsem relativen pomen, pomeni samo eno plat resnice. Ta plat resnice je ravno v tem, da za majhno, a vladajočo plast današnje družbe ta načela dejansko nimajo nobene veljave več, da zanje niso več uporabna in da so ji v napotje. Zategadelj so dandanes izgubila tudi videz vsesplošnosti, ki so jim jo radi pripisovali njihovi veliki tolmači od Husa do francoskih enciklopedistov, od teh do Masaryka. Ideologi novega humanizma so dvignili ta načela na višjo stopnjo s tem, da so jim odvzeli njihov abstraktni značaj in jih konkretizirali v smislu objektivnih teženj razvoja, v smislu hotenj in stremljenj vsega sodobnega delovnega človeštva. Masaryk ni ostal brez dedičev, njegova načela se niso preživela. Bogata dediščina je našla velike dediče. Letošnji septemberski dnevi so pokazali, da veliki etični principi, na katerih naj počivajo odnosi med ljudmi in med narodi, načelo poštenosti v politiki, zvestoba dani besedi, šele v rokah teh dedičev prenehajo biti zgolj ideal, marveč postanejo resničnost.

Za Masarykovo dediščino velja tisto, kar je Cankar, govoreč o naši slovenski kulturni dediščini, označil z besedami: „Vse, kar so delali in kar so ustvarili, vse za kar so trpeli in umrli naši delavci — od Trubarja in Dalmatina, od Matije Gubca in puntarskih kmetov — do Prešerna in Ketteja in do vseh tistih, ki trpe in delajo v sramote polni sedanosti — vse tisto bo nekoč svobodna last svobodnega ljudstva!“ Vsebino novega humanizma kot zakonitega nadaljevanja kulturnih pridobitev preteklosti v najširšem pomenu besede, je Cankar v tem stavku obeležil preprosto, toda jasno in pravilno.

Ljubavna pesem

Igo Gruden

Poletna noč, vonjav omamnih polna,
iz vseh daljav teló ti božajočih:
ko da v nebó bi gledala iz čolna,
leživa sredi trav šepetajočih.

Vodé Ljubljanice šumé pod nama,
čez nje pihljá od rožniškega griča;
iz časa v čas se glas predrami ptiča,
utrne zvezda svetla se in sama.